
УДК 821.161.2:81'255.4

Перекладознавство на уроках української літератури (на прикладі творчості Лесі Українки)

Наталія Іващенко,
студентка-магістрантка
філологічного факультету
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

У статті йдеться про місце перекладознавства в українській літературі. Окреслено систему перекладознавства Лесі Українки, запропоновано її реалізацію на заняттях з української літератури у 10 класі.

Ключові слова: перекладознавство, інтерпретація, принципи перекладознавства.

Протягом останніх десятиліть спостерігається особливо інтенсивний розвиток у галузі перекладознавства. Основними причинами цього явища є певне тяжіння світової спільноти до інтеграції, постійний обмін набутою інформацією, культурними надбаннями, що спричиняє інтенсивне надходження західної літературної продукції на наш ринок. Усе це значною мірою зумовлює розвиток перекладознав-

ства, адже будь-яка галузь чи то науки, чи то культури, чи то соціального життя вимагає певного підходу, розуміння, адекватності з боку іншомовних партнерів. Дуже часто під час перекладу художньої літератури перекладач зіштовхується з певними реаліями, які не зрозумілі читачеві і взагалі не мають відповідників у нашій мові. У таких випадках завдання перекладача полягає в тому, щоб якомога точніше, зрозуміліше і

стисліше відтворити їх у мові. Звичайно, не завжди вдається досягнути всього одразу — інколи доводиться жертвувати стислістю, вдаючись до описового пояснення тієї чи іншої лексеми; інколи просто заміняти їхню реалію на таку, що певною мірою перегукується з нашою, має спільні ознаки, тим самим хибно інтерпретуючи зміст оригіналу.

Проте, незважаючи на все це, певні аспекти перекладу залишаються малодослідженими, зокрема перекладацька система Лесі Українки. Вчені Ю. Бойко-Блохин, О.Євніна, Ф.Погребенник досліджували літературно-критичну перекладацьку творчість Лесі Українки; В.Агеєва, П.Білоус – вплив німецької літератури на формування авторського стилю, однак ніхто не виділив чіткої структури.

Леся Українка мала свою систему відбору іноземних текстів та їх перекладу. До того ж більшість сучасних перекладачів з успіхом використовують її концепції, не зазначаючи першоавтора.

У сучасній школі вивчають чимало перекладних поетичних творів, але майже не приділяють уваги особливостям інтерпретації іншомовного тексту та його адаптації. До того ж, розповідаючи про активну перекладацьку діяльність українських поетів, не розглядають її на практиці.

На нашу думку, на підсумкових уроках буде доцільним запропонувати учням дослідити основні перекладознавчі засади письменника.

Для розширення наукового світогляду учнів та можливого подальшого дослідження особливостей інтерпретації іншомовного тексту варто запропонувати матеріали з теорії та практики перекладознавства.

У статті окреслено:

— основні поняття тезаурусу перекладознавства у лінгвістичному та філософському дискурсі;

— головні проблеми художнього перекладу та теорії його вивчення на сучасному етапі;

— реалізацію перекладацької системи Лесі Українки і гуртка «Плеяда» (на прикладі збірки «Книга пісень» Генріха Гейне).

На уроках з української літератури, розглядаючи основи перекладознавства, доцільно запропонувати учням короткий словник основних понять. Тезаурус перекладознавства налічує чимало дефініцій, та базовими є ті, які забезпечують цілковиту взаємодію автор – текст – перекладач – читач, а саме: сприйняття художнього тексту, інтерпретація, хибна інтерпретація, текст. Розкриття цих положень дає змогу виконати усі завдання перекладознавства як лінгвістичної науки. Треба зазначити, що у перекладознавстві як гуманітарній галузі значна роль приділяється дослідженню саме «художнього тексту».

Розкриття зазначених понять можна здійснити за допомогою літературознавчого та перекладознавчого словників.

Для формування міжпредметної компетентності учням можна запропонувати дослідницьку роботу за методом компаративістичного аналізу.

Фактична відсутність у Наддніпрянській Україні легального українського літературного життя, українських видавництв і періодичних видань зумовила таку форму організації українства, як молодіжні гуртки — освітні, політичні, літературні. Для історії українського перекладу найбільше значення мало молодіжне літературне угруповання «Плеяда» (інші назви — «Література»; «Літературна громадка»), засноване в

Києві 1888 року. «Серцем» гуртка були, за свідченням учасниці «Плеяди» Л. Старицької-Черняхівської, культурні діячі старшого покоління — М. Лисенко, М. Старицький та Олена Пчілка. Проте, як згадував інший учасник «Плеяди», Максим Славинський, і його відомості містять важливі уточнення, гурток був заснований саме Оленою Пчілкою, котра керувала ним згідно з чітко окресленим планом: « Насамперед, вона явно хотіла скласти літературне українське оточення для своєї дочки Лесі... По-друге, вона поставила собі мету надати молодим літературним київським колам більш європейського характеру, відтягуючи їх тим самим від перебільшених російських впливів » [3, с.37].

Перекладацька праця «плеядівців» не обмежилася сімома-вісьмома роками існування цього творчого угруповання: лише невелика частина планів «Плеяди», зокрема перекладацьких, була здійснена в ці роки, проте і в наступні десятиліття дехто з перекладачів, які пройшли «школу» творчого гурту, створеного Оленою Пчілкою, довершували задумане раніше. Найкраще уявлення про плани «Плеяди» дає великий лист Лесі Українки до «брата і товариша» Михайла Обачного від 8—10 грудня 1889 року: тут перелічено десятки імен і творів світової літератури, що їх учасники «Плеяди» вважали за необхідне відтворити українською.

Без сумніву, найяскравішою зіркою в цьому перекладацькому сузір'ї була Леся Українка. Її цілеспрямована і натхненна праця в царині художнього перекладу, на жаль, і досі належно не оцінена, — значною мірою й тому, що увагу дослідників, природно, привертала оригінальна творчість великої поетеси, автора поетичних драм світового рівня.

Усе ж саме Леся Українка укорінила перекладацьку літературу у загальний контекст «Плеяди». Вона не лише власним прикладом довела, що література будь-якого народу буде дохідливою та близькою українцям, а й сформувала певні постулати перекладацької діяльності.

«Художній переклад – один з найнаглядніших проявів міжлітературної (і значить певним чином міжкультурної) взаємодії. Фактично він є основною частиною національно-літературного процесу. Художній переклад має справу не з комунікативною функцією мови, а з її естетичною функцією, оскільки слово вступає як «першоелемент» літератури. Це вимагає від перекладача особливої ретельності та ерудованості. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні, філософські погляди його автора, які або становлять струнку систему, або – суміш уламків різних теорій» [2, с. 74].

Варто зазначити, що для «плеядівців» письменник і перекладач є чимось єдиним і нероздільним, але з грануванням специфічних рис кожного. «Письменник іде від дійсності і свого сприйняття її до закріпленого словами образу. Іншими словами, якщо переважають дані дійсності, то ідеться про авторську діяльність. Перекладач іде від існуючого тексту і відтворюваної в уяві дійсності через її «вторинне», «наведене» сприйняття до нового образного втілення, закріпленого в тексті перекладу» [4, с. 42]. Тобто, якщо переважають дані літературного походження, то йдеться про конкретний перекладач. Таким чином, художній переклад зумовлений не лише об'єктивними факторами (конкретно-історичним літературним канонам, нормативним вжитком), але й суб'єктивними (поетикою перекладача). Жоден переклад не може бути абсолютно точним, оскільки сама мовна система іншої літерату-

ри за своїми об'єктивними даними не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного обсягу інформації.

Оскільки гуртківці, зокрема Леся Українка, перекладали не лише поетичні, а й прозові доробки світової літератури, виокремилась ще одна проблема художнього перекладу — проблема точності й правильності, особливо це помітно в поезії. У процесі інтерпретації прози перед перекладачем постає проблема незбігу смислового навантаження і стилістичної виразності слів та зворотів різних мов.

У прозі слово несе перш за все змістове навантаження і є виразником стилістичного тону, а в поезії слово стоїть у ритмічному ряді поетичного твору, і це призводить до певної зміни його якостей. Спроба відтворити у поетичному творі усі конструктивні елементи неодмінно призведе до втрати гармонії твору, тому необхідно визначити, які елементи в цьому творі є головними і відтворити їх з усією можливою точністю, не звертаючи, або звертаючи неістотно, увагу на інші.

«Завжди варто пам'ятати, що переклад – це не сухе зішкрібання слів, а творчість, що несе зовсім нову чужоземну інформацію», – зазначає Леся Українка [1, с.123]. Таким чином, вона виокремлює дві функції художнього перекладу – інформаційну і творчу.

На основі цих досліджень Леся Українка створила певну систему перекладу, якою користувалися «плеядівці». Схема правильного перекладу мала рівні, що взаємодоповнювали один одного.

На першому рівні – ідейність (замисел). Леся Українка, переклавши безліч творів зарубіжної літератури, ставить ідейну інтерпретацію на першу позицію. Вона зазначає: «Замисел, ідея твору це вже є висновок, до якого автор намагається привести читача, пояснюючи життєві колізії у світлі своїх та всеобщих ідеалів. Справжній художній твір відзначається тим, що в ньому замисел, який підносить автор, не прив'язаний штучно до твору, а природно впливає з його образів» [1, с.121].

Наступним рівнем є **традиційно-вербальний**. Мова — першоелемент літератури, засіб образного відтворення предметів, явищ, змістовна форма. Тож Леся Українка велику увагу приділяла саме вербальному засобу вираження. У перекладі важливим є правильне, найточніше відтворення усіх семантичних відтінків кожного слова. Адже саме від цих вкраплень залежить уся картина твору.

Звичайно ж, не можна оминати увагою і **національне пристосування**, що стало останнім щаблем у системі перекладознавства «плеядівців».

Національна ідея впливала не лише на характер формотворчості у культурі на зламі XIX—XX ст., а й передусім на змістове навантаження художніх творів.

Леся Українка вважала, що певні етичні та естетичні закони є загальнолюдськими, тому уславлення вічних цінностей має місце у кожній літературі.

Кожен з рівнів є взаємодоповнювальним та взаємозалежним, тому унеможливорює знецінення будь-якого з них. Леся Українка сформувала систему роботи з перекладною літературою не лише для «плеядівців», а й для української літератури загалом. Вона діє і сьогодні лише з незначними доповненнями того, хто її застосовує.

Теоретичний матеріал про перекладацьку систему Лесі Українки бажано запропонувати учням

10 класу як фрагмент лекції з подальшим створенням орієнтовної схеми або тезисного конспектування.

Можна також запропонувати пояснити схему.

Перекладацька система літературного гуртка «Плеяда» (за Лесею Українкою)

Найкраще можна продемонструвати реалізацію перекладацьких принципів Лесі Українки на прикладі інтерпретації поетичної спадщини Г.Гейне, оскільки «Книга пісень» розглядається на заняттях із світової літератури у 9 класі.

Пропонуємо фрагмент підсумкового уроку за творчістю Лесі Українки з елементами перекладознавства.

IV. Аналіз творів інтимної лірики Лесі Українки

– Спробуємо проаналізувати її інтимну лірику на прикладі поезії в прозі «Твої листи завжди пахнуть зов'язаними трояндами» та віршів «Все, все покинуть, до тебе полинуть...», «Уста говорять: він навіки згинув», «Квіток, квіток...»

Робота в малих групах

Кожна з груп отримує завдання проаналізувати поетичний твір за схемою: мотиви – образи – художні засоби.

1 група. «Твої листи завжди пахнуть зов'язаними трояндами»

2 група. Вірш «Все, все покинуть, до тебе полинуть...»

Орієнтовний аналіз вірша

Назва: «Все, все покинуть, до тебе полинуть...»

Історія написання: 16.11.1990 року, в період хвороби коханого Лесі Українки Сергія Мержинського.

Жанр: інтимна лірика (автобіографічний характер).

Тема: прагнення бути з коханим у найважчі миті його життя.

Ідея: показати красу кохання, готовність закоханих пройти крізь усі труднощі.

Образ-символ: зламаний цвіт – втілення коханого, що тяжко хворіє.

Тропи: метафора – кличу до бою злу ю мару;

оксюморон – загинуть, то було б щастя.

У поезії домінує почуття щирості, відданості коханню.

У творах інтимної лірики Леся Українка постає як жінка, здатна на найніжніші почуття й душевні переживання. Водночас вражає сила почуттів ліричної героїні, для якої справжнє кохання – невмируще. Цю ідею й підносить Леся у віршах, що належать до інтимної лірики, присвяченої С. Мержинському.

Відповідь на проблемне запитання:

Чому у поезіях Лесі Українки образом-символом часто постають квіти?

Ланцюжкове опитування

- Які б квіти ви вплели до вінка під назвою «Інтимна лірика Лесі Українки»?
- Музикою якого характеру передали б зміст інтимної лірики?
- Які б фарби застосували для передачі висловлених поетесою почуттів?
- Як виявився неоромантичний світогляд поетеси у цих віршах?

Аналіз віршів інтимної лірики Генріха Гейне

Робота в парах

Кожна пара учнів аналізує один із віршів інтимної лірики Г. Гейне на власний вибір за схемою: мотиви – образи – художні засоби.

Пропонуємо для аналізу два поетичні твори Г. Гейне: «На крилах пісні долину...», «Обличчям до мого обличчя склонись...»

Учні визначають такі мотиви інтимної лірики Генріха Гейне: сум, розлука з коханою, її втрата, готовність на самопожертву заради коханої; образи та художні засоби їх творення: образ коханої (епітети: «з ясных твоїх оченят», «тихее слово я чую твое», порівняння «котяться, мов перли, сльоза за сльозою»); образ ліричного героя (епітети: «гірке, безнадійне ридання», «чого мені тяжко», символ «на крилах пісні долину»); екзотичні образи-пейзажі.

Синтез аналізованої інформації: визначення спільного й відмінного у віршах інтимної лірики Лесі Українки та Генріха Гейне

Рис. 1.1. Діаграма «Літературні кола»

В статті говориться о месте переводоведения в украинской литературе. Определена система переводоведения Лесии Украинки, предложена ее реализация на занятиях по украинской литературе в 10 классе.

Ключевые слова: переводоведение, интерпретация, принципы переводоведения.

The article deals with the place of translation in Ukrainian literature. Outlined a system of translation of Lesya Ukrainian, offered it implementation in the classroom with Ukrainian literature in the 10th grade.

Keywords: translation, interpretation, principles of translation.

Робота над діаграмою «Літературні кола»: у спільну частину кіл учні записують те, що об'єднує життя і творчість Лесі Українки та Генріха Гейне, а в неспільній те, що їх різнить.

Площини зіставлення:

1. Країна проживання, епоха, стать.
2. Стан здоров'я.
3. Літературний напрям.
4. Мотиви інтимної лірики.

Осмислення перекладу як наукової проблеми в українській літературній критиці XIX–XX ст. засвідчує важливе значення перекладознавчої думки в розвитку літературознавства, у результаті чого поглиблювалося розуміння завдань та перспектив літературного поступу загалом та індивідуальної творчості митця зокрема. Отже, це дає всі підстави інтерпретувати її як органічну частину літературознавства, що, у свою чергу, сприяє глибшому засвоєнню національної літератури і науки про неї та є необхідним під час вивчення внеску видатних майстрів перекладацької справи.

Вивчення перекладознавчої теорії та практики на уроках української літератури розширює кругозір учнів. У старшокласників формується вміння самостійно проводити дослідницьку та словникову роботу, завдяки цьому оригінальна творчість письменників розглядається більш глибоко, формується вміння обирати та аналізувати тексти.

Література

1. Бичко А. В. Леся Українка: Світоглядно-філософський погляд / А. В. Бичко // Український Центр духовної культури. – К.: 2000. – 186 с.
2. Нежива О. М. Первинне осягнення філософської позиції Лесі Українки / О. М. Нежива // Переяслав-Хмельницький, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.Сковороди», 2008. – С. 73–79.
3. Овдійчук Л. В. Леся Українка як науковець. / Л. В. Овдійчук // «Українська література в загальноосвітній школі», 2011. – №9 — С. 36–38.
4. Шмігер Т. В. Історія українського перекладознавства XX сторіччя. – К.: Смолоскип, 2009. – 342 с. (Серія «Пролегомени»).

З електронною версією нашого часопису
(в скороченому вигляді) можна ознайомитися
за адресою: didactics.ucoz.ua